

רבי משה שפירא שליט"א ראש ישיבת עץ חיים

"גברא רבה"

חכם שמת מדרשו בטל, מוסיף הרמב"ן (בתורת האדם) וכך גם נפסק להלכה בטושו"ע "חכם שמת מדרשו בטל לפי שמספידין אותו כל שבעה", כלומר על הביהמ"ד להיות עסוק בהספד, הדין שכתוב בברייתא הוא שמדרשו בטל, והטעם לפי שצריכים להיות עסוקים בהספד, אמנם לעצם הדין של מדרשו בטל כתוב שם בשו"ע כי לאחר שנגמר ההספד אין מתקבצין בביהמ"ד אלא לומדים יחד במקומות אחרים, אבל הביהמ"ד צריך להיות בטל. הכוונה שיש דין מיוחד על הביהמ"ד, בני הביהמ"ד שלו צריכים להיות עסוקים בהספד, זוהי הסוגיא שלומדים בביהמ"ד בזמן זה ושום סוגיא אחרת א"א ללמוד אז, מדרשו בטל הוא הקיום של הביהמ"ד, וממילא א"א ללמוד דבר אחר בביהמ"ד זה.

אינני יכול להתיימר לומר דברי הספד, זו תהא עזות לנסות לומר דברי הספד על הנפטר הדגול רבי נחום זצ"ל, אבל לקיום של "מדרשו בטל" נאמר למעלה אוכל אולי להצטרף.

רבי נחום אמר לי פעם בתוך הדברים כי כואב לו מאד שזכרונו ישאר כפי שהוא היה נראה בשש עשרה שנים האחרונות. עכשיו הוא הזמן כעת היא השעה להזכיר כיצד היה בתפארתו, כשהיה לפני תחילת השבירה, כאשר הוא שכב בביתו במשך שבע עשרה שנה לערך, מי היה רבי נחום בתפארתו רבי נחום של הימים ההם, כשהלוחות היו בשלמותן, לתאר מושג אחר של בקיאות והבנה מושג אחר לגמרי של להיות שקוע בתורה, סוג אחר ושונה של שייכות לתורה, סוג אחר של בהירות וברירות, באופן שכלל לא שייך לדורנו. אני משער כי רוב הציבור שנמצאים כאן - אלו שעדיין זוכרים משהו - לא זוכרים את ר' נחום בתפארתו.

מצינו בגמ' מה נקרא "גברא רבה", מילים אלו שמעתי ממרן הרב מבריסק זצ"ל שאמר עליו - בקשר לענין אחר - כי רבי נחום הננו "גברא רבה", הנה אמרו בגמ' (מכות דף כ"ב ע"ב) מהו גברא רבה: "אמר רבא כמה טיפשאי שארי אינשי דקיימי מקמי ספר תורה ולא קיימי מקמי גברא רבה, דאילו בס"ת כתיב ארבעים ואתו רבנן בצרו חדא".

מבאר זאת המהר"ל מפראג כי לא יעלה על הדעת בשום אופן שהפשט של ארבעים יהי' שלשים ותשע, בשום הבנה שבעולם א"א להסביר שארבעים יהי' ל"ט, זה אכן אמנם לא הפשט של ארבעים, אלא מכיון שחכמים הם עצמם תורה א"כ זוהי סתירה בתורה, תורת חכמים מחייבת שיהי' ל"ט ואילו בתורה שבכתב כתוב ארבעים יכנו, ועל זה חלו דברי הגמ' "שבקיה לקרא דאיהו דחיק ואוקי אנפשיה", ההסבר של ארבעים איננו בשום פנים ואופן שלשים ותשע, אך כאשר התורה אומרת ארבעים ומאידך

אומרת ל"ט, בזה נאמר שבקיה לקרא דאיהו דחיק ואוקי אנפשיה, ניתן ליישב ולהסביר זאת בדוחק אך לעולם לא יהי' פשט הכתוב.

גברא רבה שנקטה הגמ' הרי הוא מי שהוא תורה בעצם, כלומר שסברתו נראית כסתירה כלפי דברי הכתוב, באם עפ"י הבנתו וסברתו הוא מסיק שכך חייב להיות, א"כ כך כתוב בתורה, שהרי דעתו גם היא תורה, וכמו שמצינו שכתוב בתורה ארבעים יכנו ומאידך כתוב ל"ט, הרי זו סתירה שצריך ליישב אותה.

התוספת שהגמ' מוסיפה כמה טיפשאי שארי אינשי, הכוונה עד כמה גדולה הטפשות, עד היכן היא הסכלות, וזה מפני שהס"ת אכן איננו מלמד, מדברי הכתוב לחוד א"א לדעת כלום, צריכים לרבי בכדי לדעת לקרוא מה שכתוב, גברא רבה היינו אותו אחד שביכלתו לומר שדברי הכתוב סותרים את התורה עצמה, וממילא צריך ליישב את זה, ואפשר ליישב זאת בדרך דוחק כמו שאמרו שבקיה לקרא.

בכל השנים הוא כלל לא ידע מה היא שכחה, כך שמעתי ממנו, עד הזמן שחלה בערך לפני שבע עשרה שנה לא שכח כלום מתלמודו, כדבר שבשגרה היה אצלו לחזור על לשונות הראשונים כצורתם וכלשונם יחד עם כל החיות, הוא היה רגיל לחזור על חידוש מרבי ברוך בער ששמע ממנו בזמן שליוה אותו לאחר השיעור בעת לימודו בישיבתו, והיה מוסר אותו בכל החיות באותו לשון עם אותו הנוסח וההטעמה, עם אותן תנועות הידים והניגון של רבי ברוך בער עם כל הבהירות. אולם כוחו הגדול היה בכך שהיה ביכלתו לומר "זה לא יתכן", זהו כח התורה שנאמר בגברא רבה.

שמעתי פעם ממנו עצמו כי מה שכתוב כלל אינו רבי ומלמד, ובשביל זה צריכים לרבי, כדי לדעת כיצד צריך לקרוא ולהבין, איך לדחוק ולומר: אמנם כתוב אבל הרי סיפור המעשה הרי איננו כך, לא זו הכוונה, מימרא זו היתה מרגלא בפומיה "אבער דער מעשה איז דאך ניט אזוי", (אבל הרי סיפור המעשה הרי הוא לא כך).

מוכח מהגמ' שבזה מונח היסוד של הגברא רבה, וזה אפשר ללמוד ולקבל רק מרבי, יכולת זו היתה לו מרבותיו עם כל הבהירות וההבנה עם הידיעה איך לקרוא, כאשר הוא עמד על כל דיוק וקנייט עם כל התגין, ואת זה ג"כ קיבל מרבותיו לדעת להבחין מה כן ומה לא, אלא שדבר זה הנו מלאכה קשה. רגיל היה לומר כתוב ככה? אני לא יודע, כשהוא אמר "אני לא יודע" היה לזה את אותו טעם וניחוח של שבקיה לקרא דאיהו דחיק ואוקי אנפשיה, למעשה הרי זה לא כך.

הגמ' משמיעה לנו שצריך לקום בפני גברא רבה, אותו גברא רבה שהוא עצמו תורה, עד כדי כך שבאם יוצא לו עפ"י סברתו באופן מסוים הרי שחייב להיות כך, ואם כתוב להיפך הרי זו סתירה שצריך לתרצה.

נבאר קצת את מה שהזכרנו מקודם בכח קבלת התורה מרבותיו, הנה מצאנו במקומות רבים בראשונים שאנו מכריעים כדברי רבינו חננאל בהלכה, ולשון הראשונים (הרא"ש בב"ק תוס' בעירובין ובכמה מקומות) שההכרעה צריכה להיות כרבינו חננאל מפני "שכל דבריו דברי קבלה", מדקדק על כך החזו"א (בב"ק סוף סימן י"א) מה הכוונה שכל דבריו דברי קבלה, איך אפשר להשיג זאת, האם אכן היה

הר"ח שונה משאר הראשונים ואף פעם לא אמר סברא משל עצמו, במה גרע? מדוע הוא שונה משאר הראשונים, למה לא יאמר סברא ככל רבותינו הראשונים, וממה נפשך אם כל דבריו דברי קבלה א"כ איך חולקים עליו לפעמים בראיות ברורות, עיי"ש בדברי החזו"א שמאריך בזה.

אך יתכן לומר כי הביאור הוא עפ"י מה שמצאתי תשובה ברש"י (תשובה נ"ט בתשובות רש"י) לגבי מחלוקת גדולה שהיתה אז אשר רש"י נחלק עם הרבה מגדולי הדור, בנידון שנקרא "פלוגתת הריאה", ורש"י עמד בתקיפות על דעתו והרבה מגדולי הדור חלקו עליו, וכותב רש"י שם בתוך הדברים: "לא חזרתי בי ולא אחזור בי ועל משמרת אעמודה, ואני נסמך בדבר זה על מורי רבי יעקב ברבי יקר", שהיה כידוע רבו של רש"י, ומוסיף רש"י עוד "ואע"פ שלא שמעתי מפיו דבר זה, מכל מקום לבי וסברתי והבנתי מפיו יצאו", זאת אומרת שרש"י מצרף את רבו לסברא שהוא אומר, מכיון שלבי וסברתי והבנתי מפיו יצאו.

כמובן שלא בכל דבר שרש"י חידש צירף את רבו רבי יעקב ברבי יקר, אבל בנידון זה היה ברור אצלו שדבר זה היה גם רבו אומר, זה ברור אצלו משום שלבי וסברתי והבנתי מפיו יצאו, וא"כ מה שאני סובר כ"כ בתקיפות ג"כ יצא ממנו.

נראה לי שזוהי ג"כ הכוונה בדברי הראשונים על הר"ח "שכל דבריו דברי קבלה", היינו שכל סברא וחיידוש שרבינו חננאל השמיע הרי היה יכול לומר שזהו מרבתי, לפי שכל דבר שאמר היה לבי וסברתי והבנתי מפיו יצאו, מרבתי, הרי אומר שכאשר ר"ח מחדש חיידוש הרי זה עם דור אחד למעלה, וכדי לחלוק עליו צריכים ראיות מוכחות וא"א לחלוק עליו סתם.

בהקדמת בעל המאור מביא מאמר החכם והוא אומרו על הרי"ף, בשעה שאנו מקשים עליו הרי אנו כמשיבים מדבריו על דבריו, לפי שממעין חכמתו השקנו וממימינו אנו שותים, כאשר אנו מקשים על הרי"ף הרי זו סתירה בדברי הרי"ף, באם ההבנה שלנו מכריחה כך וברי"ף כתוב אחרת א"כ זוהי סתירה ברי"ף גופא, וזוהי הבחינה שכל דבריו דברי קבלה.

דבר זה איננו ספק כלל אצל מי שהכיר את רבי נחום בתוקפו בשנים הטובות, בזמנים שהיה בצנעא כשעוד היו יכולים למצוא אותו יושב והוגה בתורה לבדו, אז כשהוא היה כצאת השמש בגבורתו מאיר וברור בצורה נפלאה, ראו בבירור איך שהוא שקוע בענין עם כל החיות כאילו עכשיו למד אותו לראשונה, וכמו שהזכרנו מקודם.

באותן השנים היה ההרגש ברור שעומד לפנינו אדם עם דרגא אחרת בתורה עם מבט אחר על התורה, באופן שהיה אצל גדולי הדור הקודם, היה לו שם בן תורה שונה לגמרי, שייכות וחיבור אחרת עם התורה, הוא היה בקומה שלמה גבוה יותר מאתנו, בעומק אחר בהיקף אחר בתפיסה אחרת וגישה אחרת, מישוש אחר וקריאה אחרת, כשהיו יוצאים ממנו היו יוצאים עם התרוממות ועם הבנה ובהירות בכל ענין וענין. פשוט היה שהוא התורה עצמה שחכמים הם עצם התורה, אין הכוונה שהוא הבין וידע את כל התורה, אלא הוא עצמו היה תורה.

דבר פלא ממש היה בו, היו לו הרי כל חמודות שבעולם, כל המעלות שמנו חכמים וכל מדה טובה, הוא היה עניו שלא כדרך הטבע מסתפק במועט שלא כדרך הטבע, לא היה לו שום שייכות לאף ענין מעניני העוה"ז, אך עם כל זה לא היה ניכר עליו יגיעה ועמל במוסר ועבודת המדות, באיזה כח הוא פעל זאת, איך נהי' האדם כ"כ מרומם, זה הרי דבר פלא חיידוש ממש, כיצד יכול האדם להיות כל כך נקי כל

כך מאיר וזך - ניתן לומר עם כזו שייכות קרובה לקדושה, ומאידך לא היה ניכר עליו שום עמל ועבודה, יגיעתו היתה רק על דברי הרמב"ן או הריטב"א, אף פעם לא ראינו אותו שהוא יגע ועמל בשום ענין אחר מלבד הלימוד, אלא שזהו הציור של התורה עצמה, התורה עצמה היא זכה וקדושה, תורה עצמה היא כלל הכל, כל מדה טובה שבעולם.

איתא במדרש הלכה שלש מתנות טובות נבראו בעולם, זכה באחת מהן נטל חמדת כל העולם כולו, מה הן המתנות הללו חכמה גבורה ועושר, חכמה מאיזהו חכם גבורה מאיזהו גבור ועושר מאיזהו עשיר, זכה באחת מהן נטל חמדת כל העולם כולו, אימתי בזמן שהן באות בכח התורה.

הוא היה זך ונקי באופן כזה שלא ראו בו שום כתם וסירכא, דברים רגילים שרואים הרבה פעמים על גדולים וטובים, היתה בו סבלנות שלא כדרך הטבע, הוא הקדיש מזמנו לכל דברי הבל של כל קטן שבקטנים, היו מטרידים ומייגעים אותו אפילו למשך שעות ארוכות, והוא היה נכנס עם כל תלמיד ותלמיד אל תוך סברותיו וחידושיו והמהלכים שלו והיה מפתח ומשביח אותם.

שמעתי ממנו פעם דברי הספד שאמר מספיד אחד על רבי ברוך בער, וכמדומני שזה מתאים עליו מאד, כתוב (שמואל ב א כד) "בנות ישראל אל שאול בכינה המלבישכם שני עם עדנים המעלה עדי זהב על לבושכן", ואמר אותו מספיד המלבישכם שני עם עדנים כלומר מה שהוא משפיע עליכם, אך המעלה עדי זהב על לבושכן זהו כח מיוחד שהוא משביח את שלכם עצמכם.

דבר זה אפשר לומר עליו בפה מלא, בנות ישראל אל שאול בכינה המלבישכם שני עם עדנים, היינו שמשפיע עליכם, אבל הכח המיוחד הוא המעלה עדי זהב על לבושכן, על שלכם, כל מי שהיה בידו איזה חידוש כלשהו, אפילו חצי שיעור, היה ניגש אליו והיה יוצא עם בהירות, כמו שכבר הזכרנו והיה ידוע בשעתו, וכך היה מעשים בכל יום בכל עת ובכל שעה, תמידין כסדרן. אולם אז כשהוא היה בתוקפו לדאבוננו היה זה רק ליחידים, באותו זמן לפי הערך היה הביהמ"ד קטן.

כבר הזכרנו מקודם שהוא עצמו בכה והתאונן על שזכרו ישראל כפי איך שהיה נראה בשנים המאוחרות, היום כדאי להפקיע קצת את זה, לבו היה כלב הארי ותמיד היתה לו הבנה ותפיסה בלב לבה של הסוגיא, תמיד הוא אמר איזה חידוש בתוך עומק ושורש הסוגיא, שמה היה לו מה לומר ושם פיתח את הדברים. הכח הזה צריך שיהי' ירושתו, אותו כח של הגברא רבה שיכול לומר אכן כתוב כך, אבל למעשה הרי איננו כך, כתוב בתורה ארבעים יכנו אבל מי שילקח ארבעים הריהו מגלה פנים בתורה שלא כהלכה ועובר בלא יוסף, אפילו שכתוב מפורש ארבעים, אבל האמת שלשים ותשע וזאת מכיון שהתורה אומרת ל"ט.

כתוב דברי חכמים כדרבונות וכמסמרות נטועים בעלי אסופות ניתנו מרועה אחד, ואמרו חז"ל (מדרש נשא) כמסמרות נטועים בעלי אסופות, אימתי דברי תורה נטועים באדם בזמן שבעליהם נאספים מהם, שכל זמן שרבו קיים הוא מפליג לומר הנה רבי לפני וכל מה שאני צריך אני שואלו, וכיון שמת רבו הרי הוא יגע ביום ובלילה לקיים תלמודו, הוי כמסמרות נטועים בעלי אסופות. בזמן שבעליהם נאספים מהם היינו בזמן אסיפה, בפטירת הרבי, אז הוא זמן ההתגברות ואז חלה הנטיעה של הדברי תורה, זהו כח מיוחד שניתן לעמלי וחכמי תורה שבע"פ, זהו כח מיוחד של רב ותלמיד, כמו שנאמר ויהי נא פי שנים ברוחך אלי שנתן אליהו את כוחו לאלישע בשעת הסתלקותו, שעת האסיפה והפטירה הוא זמן מסוגל לקלוט את תורתם ולעשותם כנטיעה, ונטיעה הכוונה כמו שאמרו חז"ל מה נטיעה פרה ורבה אף דברי תורה פרים ורבים.

אותן הנטיעות שנטע הראש ישיבה רבי נחום זצ"ל כאן בביהמ"ד, אימתי דברי תורה נטועים באדם בזמן שבעליהם נאספים מהם, כעת הוא הזמן לקבל על עצמנו להיות יגע בתורה ביום ובלילה כדי לקיים תלמודו של הרבי הזה פה בביהמ"ד, אם רוצים להתחזק חייבים לעשות זאת, זה היה רצונו שלו.

הוא היה תפארת אדם המאיר לכל סביבותיו וראו שעומד לפנינו ספר תורה חי, אותה צורת אדם חלילה שתשתכח כאן במקום הקדוש הזה שנבנה ממנו ועל גביו.

מדרשו בטל אף הוא קיום, זהו ג"כ אופן של לימוד מהרבי, זהו גם מדרשו, עוד צורה לקבל ממנו, קיבלו מהרבי בחייו וצריכים לקבל מהרבי גם בענין זה של מדרשו בטל, וצורת הקבלה כאן היא ע"י הספד, וההספד הוא להעלות ולהזכיר מהשנים הקודמות כיצד היה נראה אדם שחי אתנו בדורנו והסתובב בקרבנו, אבל היה וראשו מגיע השמימה, כל ראשו והשגותיו היו בקומה שלמה גבוהים יותר מכל הדור. גם בזמנים שסבל יסורים היה הוא רבי על קבלת יסורים, רבי כיצד צריך להאחז בצפורנים בתורה, באותם זמנים כאשר כבר לא היה לו כח כלל, כשהוא אמר לפני כשבע עשרה שנה כעת אני מתחיל כבר לשכוח, אז התחילה שבירת הלוחות.

ינחם הקב"ה את המשפחה הדגולה את הרבנית הגדולה האלמנה ואת בניו בני תורה מופלגים, ועליהם לעשות ככל שביכלתם שחלילה לא תשתכח אותה צורת אדם צורת בן תורה, אותה צורת גברא רבה כמו שאמרו בגמ', אשר בכוחו בנה פה את הביהמ"ד הזה.